

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Damgalanmış Bir Grubun “Farklılık” Algısı ve Damganın Yeniden Üretilmesi*

Perception of “Diversity” of a Stigmatized Group and Reproducing the Stigma

Şerif UZUNASLAN¹, Veli DUYAN²

¹ Dr., Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
serifuzunaslanfb@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-9242-3128

² Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
duyanveli@yahoo.com,
ORCID: 0000-0003-4316-5756

Başvuru: 05.05.2021
Kabul: 24.11.2021

Atıf:
Uzunaslan, Ş. ve Duyan, V. (2022).
Damgalanmış bir grubun “farklılık”
algısı ve damganın yeniden
üretilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*,
33(1), 1-21. DOI:
10.33417/tsh.933131

ÖZET

Bu araştırma; damganın damgalanmaya maruz kalmış bireyler arasında da varlık gösterdiği ve yeniden üretildiği problemini ele almaktadır. Araştırma problemi kapsamında Goffman başta olmak üzere damga üzerine oluşturulan literatüre dayanarak görünmeyen damganın ortaya çıkmasıyla aslında görünen damgadan daha yıkıcı olduğunu belirlemek ve damganın, damgalanmaya maruz kalmış bireyler arasında yeniden nasıl üretildiğini ortaya koymak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Çalışma, Elazığ’da bulunan ağır ve orta düzeyde ortopedik ve görme engeli bulunan bireylerin üye oldukları iki dernekte, 16 görme ve 29 ortopedik engelli bireyle derinlemesine görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, fiziksel farklılığa sahip ortopedik ve görme engelli bireylerin bu farklılıklarından dolayı damgalandıkları ve damgalanan bu bireylerin kendilerinin de görünen ya da görünmeyen farklılıklara sahip diğer birey ve grupları damgaladıkları tespit edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında kültürel, geleneksel ve dini kodların referans alınması, hâkim siyasi ideoloji ve sahip olunan sosyal kimliğin etkili olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçların; farklılıklara duyarlılığı, ayrımcılık karşıtlığını, kültürel çeşitliliği, bireyin onurunu ve insani değerleri savunan sosyal hizmet literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: *Damgalanma, engellilik, farklılık, nitel çalışma*

ABSTRACT

This research; It deals with the problem that stigma also exists and is reproduced among individuals who have been stigmatized. The main purpose of the study is to determine that the invisible stigma is actually more destructive than the visible stigma, and to reveal how the stigma is reproduced among individuals exposed to stigma, based on the literature created on stigma, especially Goffman, within the scope of the research problem. The study was carried out by conducting in-depth interviews with 16 visually and 29 orthopedically impaired individuals in two associations in which severely and moderately orthopedically and visually impaired individuals are members in Elazığ. In the research, it has been determined that orthopaedic and visually impaired individuals with physical differences are stigmatized because of these differences, and these stigmatized individuals themselves stigmatize other individuals and groups with visible or invisible differences. It is seen that reference to cultural, traditional and religious codes, dominant political ideology and social identity are effective in the emergence of this situation. The results obtained; It is thought that it will contribute to the social work literature that advocates sensitivity to differences, non-discrimination, cultural diversity, dignity of the individual and human values.

Keywords: *Diversity, disability, stigma, qualitative study*

* Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

İnsanların genel olarak birbirine benzeyen yönleri bulunmasına rağmen her bir birey kendisinde bulunan çeşitli farklılık ve özelliklerle toplumdaki diğer bireylerden ayrılmaktadır. Bu farklılıklar biyolojik, fiziksel, düşünsel, ekonomik, ırk, inanç, yaş, toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim gibi birçok alanda çeşitlilik göstermektedir (Küçükkaraca, 2002). Çoğu birey veya grup bahsedilen alanlarla ilgili sahip olduğu farklılıklar nedeniyle damgalanmakta ve bu damga sonucunda olumsuz tutum, davranış ve düşünceyle karşılaşmaktadır (Paul ve Nadkarni, 2017). Goffman (2014), birey ve gruplara ait bu farklılıkların damganın bizzat kendisini oluşturduğunu belirtmekte ve damganın kişisel düzeyde *görünürlük* ve *görünmezlik* özelliğine vurgu yapmaktadır. Ona göre damganın görünür olması ya da görünür olmaması durumu damgaya verilen tepkinin şiddetini belirlemektedir. Diğer yandan damganın görünür ya da görünmez oluşu bireye damga ile mücadele ederken kontrol imkânı sağlamaktadır. Görünmez bir damgaya sahip olan kişi onu karanlık bir sır olarak saklamakta ve böylece damgadan dolayı toplumdaki gelebilecek olumsuz tepkilerden kendini koruyabilmektedir (Slatter, 2007). Damgalanma ihtimali olan birey ayrımcılığa maruz kalacağı bilgisine sahiptir. Bu nedenle toplum içerisinde en olumlu imajını sergilemesi gerekmektedir (Newman, 2013). Damgayı gizlemek de bu olumlu imaj sergileme stratejilerinden biri olarak ifade edilmektedir. Farklı bir etnik kökene mensup olan, obezite problemi yaşayan ve fiziksel engeli bulunan bireyler görünür damganın hedefi olmakta, bu bireylere kolaylıkla önyargılı davranılabilmekte ve ayrımcılığa uğramaktadır (Hogg ve Vaughan, 2011). Görünür bir damgaya sahip oldukları için maruz kaldıkları önyargılı tutum ve ayrımcı davranışları savacak ve kendilerini gizleyecek bir olanakları bulunmamaktadır. HIV/AIDS gibi bulaşıcı hastalığı olan ve farklı cinsel yönelimi, ideolojik düşüncesi ve dini inancı bulunan bireyler ise gizlenebilir damga ile ilişkilendirilmektedir. Gizlenebilir damga ile ilişkilendirilen bu bireylerin önyargılı tutum ve ayrımcı söylem veya davranışları uzak tutabilme imkânları bulunmaktadır. Örneğin, toplumsal ilişkilerinde takdir toplayan ve herkesin onayını alan bir bireyin görünmeyen, gizleyebildiği bir özelliğinin olması ve bu özelliğin diğer niteliklerini ikinci plana itebilme ihtimali, takdirini topladığı toplumun onu bir anda dışlamasına neden olabilir. Bu gizlilik ortaya çıktığı an kişi artık beklenmeyen bir damgaya ve istenmeyen bir farklılığa sahip olmaktadır. Cinsel yönelimi ortaya çıkan bir eşcinsel bireyin durumu bunu açıklamaktadır. Bu açıklamalar doğrultusunda; görünmeyen damganın, bireyin toplumda varsayılan kimliği ile fiili kimliği arasındaki uyumsuzluğun fark edildiği an ortaya çıktığı söylenebilir. Toplumun bu uyumsuzluğun farkına varması ya da uyumsuzluğun belirgin durumda olması bireyin toplumsal kimliğini yıpratmaktadır (Goffman, 2014). Bauman, bu durumu geçirimsiz ve kusursuz olarak görülen bir şeyin ihlal edilmesi olarak açıklamaktadır. Fakir birisinin zengin olması, heteroseksüel olması gereken birisinin eşcinsel olması, engelsiz olması gereken birisinin engelli olması gibi durumlar birer ihlal olarak görünmekte ve karşılığında kişi damgaya uğramaktadır (Bauman, 2010). Damgaya uğrayan kişi de tüm sosyal kabullerin dışına itilmektedir (Stuankel ve Wong, 2013). Görünen ve görünmeyen damga ayırımında, görünmeyen damganın daha yıpratıcı ve yıkıcı olması durumu aynı zamanda bu araştırmanın da problemini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü görünmeyen damganın yıpratıcı ve yıkıcı etkisi, görünür damgayı daha

kabullenilebilir hale getirmektedir. Böylelikle damganın, damgaya maruz kalmış bireyler arasında da görülmesi ve yeniden üretilmesi problemi ortaya çıkmaktadır. Bu problem doğrultusunda görünen (ortopedik ve görme engeli) damgaya sahip bireyler üzerinden damganın görünürlük ve görünmezlik ayırımını araştırmak ve damgayı deneyimlemiş bu bireylerin damganın yeniden üretimine nasıl katkı sağladığını ortaya koymak çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Görünen bir damgaya sahip olan katılımcıların maruz kaldıkları ve diğer farklılıklara yönelttikleri damganın türlerinin açıklanması ise çalışmanın alt amacını oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle damgayı deneyimlemiş oldukları öngörülen ortopedik ve görme engelli katılımcıların diğer (toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, etnik köken, inanç, işsizlik, yaş ve mental bozukluk) farklılıklara yönelik görüşleri damgalama kuramı kapsamında incelenmektedir. Daha sonra görünen bir farklılığa sahip olan ortopedik ve görme engelli bireylerin nerede ve nasıl bir damgaya maruz kaldıkları açıklanmaktadır. Çalışmada 8 ayrı farklılık türü belirlenmiştir. Bunlar; toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, etnik köken, inanç, işsizlik, yaş, mental bozukluk ve engelliliktir. İnceleme yapılırken damganın görünürlüğü ve görünmezliği üzerinden hareket edilmiş, böylece bu farklılıklara yöneltilen damganın türünü belirlerken aynı zamanda görünür ve görünmez damga türlerinin hangisinin daha yıkıcı etkiye sahip olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırma, ortopedik ve görme engelli bireylerin damgalanma öykülerinin ve farklılıklara yönelik görüşlerinin damgalanma kuramı kapsamında incelenmesi amacıyla nitel bir çalışma olarak tasarlanmış ve yrtlmştir. Gözlem, görüşme ve içerik analizi gibi tekniklerin kullanıldığı nitel araştırma, okuyucuya betimsel ve gerçekçi bir resim sunmaktadır (Yıldırım ve şimşek, 2013). Bu yöntemle elde edilen sonuçlar evrene genellenememekle birlikte konuya ilişkin bir bakış açısı sağlaması bakımından önemli görülmektedir. Bu kapsamda katılanların sayısına göre bireysel, kuralların katılığına göre yarı yapılandırılmış, görüşülen kişilere göre ise halk türünde bir görüşme tekniği uygulanmıştır. Çalışmada nitel yöntemin tercih edilme nedeni, ortopedik ve görme engelli bireylerin damgalanma deneyimleri ve farklılıklara yönelik görüşleri doğrultusunda, damganın yeniden nasıl üretildiğini anlamlandırmak ve belirlemektir.

Çalışma grubu

Bu alışma, Altı Nokta Krler Derneği ve Türkiye Sakatlar Derneği Elazığ Őubelerine kayıtlı ve derneklere düzenli olarak gelen, orta ve ağır düzeylerde ortopedik ve görme engeli bulunan 45 bireyle gerçekleştirilmiştir. Elazığ'ın etnik ve kültürel çeşitliliğe sahip olması ve araştırmacı için ulaşılabilir olması araştırma için bu bölgenin seçilmesinde etkili olmuştur. Elazığ'ın etnik ve kültürel çeşitliliğe sahip olmasının araştırmadan elde edilecek bulgular açısından önemli olacağı dşnlmştir. Çalışma grubunun oluşturulmasında görünen bir farklılığa sahip olmak öncelikli dâhil edilme kriteri olarak belirlenmiş ve katılımcılara maksimum çeşitlilik örnekleme alınarak ulaşılmaya çalışılmıştır. Maksimum eşitlilik rneklemesinde amaç, görece daha küçük bir örneklem oluşturmak

ve bu örneklemede çalışılan probleme taraf sayılabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum düzeyde yansıtmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Böylelikle genelleme yapmaktan ziyade farklı durumlar arasında herhangi ortak ya da paylaşılan olgular varsa bunlar ortaya konulmakta ve sorunun farklı boyutları değerlendirilmektedir. Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine bakıldığında katılımcıların yaş ortalamalarının en küçüğün 21, en büyüğün 54 olmak üzere 38 olduğu ve yoğun göre %29'u lisans, %27'si lise ve %13 ile ortaokul mezunu olduğu görülmektedir. Okuryazar olmayan sadece bir katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların medeni durumuna bakılacak olursa 11 katılımcı bekârken 34 katılımcı evlidir. Katılımcıların 35'i devamlı ve düzenli bir işte çalışırken, 10 katılımcı herhangi bir işte çalışmamaktadır. Katılımcıların 16 altısı görme ve 29'u ortopedik engellidir. Katılımcıların 23'ü Türk, 14'ü Kürt ve 8'i Zaza'dır. Katılımcıların 43'Sünni ve 2'i Alevi'dir. Katılımcılara ait sosyo-demografik özellikler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Sosyo-Demografik Özellikler

K1: 38 yaşında. Erkek. Ön lisans. Çalışıyor. Evli. Görme engelli. Kürt. Sünni.
K2: 40 yaşında. Kadın. Lise. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Zaza. Sünni.
K3: 51 yaşında. Erkek. Lise. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K4: 36 yaşında. Erkek. Lise. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Kürt. Sünni.
K5: 41 yaşında. Erkek. Lise. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K6: 37 yaşında. Erkek. Lise. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K7: 40 yaşında. Erkek. Lise. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Kürt. Alevi.
K8: 54 yaşında. Erkek. Ortaokul. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K9: 40 yaşında. Erkek. Lise. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K10: 32 yaşında. Erkek. İlkokul. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Kürt. Sünni.
K11: 35 yaşında. Kadın. Lisans. Çalışıyor. Bekâr. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K12: 42 yaşında. Erkek. Ön lisans. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Kürt. Sünni.
K13: 37 yaşında. Erkek. Lisans. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Kürt. Sünni.
K14: 34 yaşında. Kadın. Lisans. Çalışıyor. Evli. Görme engelli. Kürt. Sünni.
K15: 26 yaşında. Erkek. Lisans. Çalışıyor. Bekâr. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K16: 38 yaşında. Erkek. Lisans. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Kürt. Sünni.
K17: 36 yaşında. Kadın. Lisans. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K18: 21 yaşında. Erkek. Lisans. Çalışmıyor. Bekâr. Ortopedik engelli. Kürt. Sünni.
K19: 50 yaşında. Erkek. Lisans. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K20: 48 yaşında. Erkek. İlkokul. Çalışıyor. Evli. Görme engelli. Kürt. Sünni.
K21: 33 yaşında. Erkek. İlkokul. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K22: 39 yaşında. Erkek. Ortaokul. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Kürt. Sünni.
K23: 34 yaşında. Erkek. Lisans. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Zaza. Sünni.

Tablo 1 (devamı): Katılımcılara Ait Özellikler

K24: 29 yaşında. Erkek. Lisans. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K25: 26 yaşında. Erkek. Ön lisans. Çalışıyor. Bekâr. Görme engelli. Türk. Sünni.
K26: 27 yaşında. Erkek. Lisans. Çalışmıyor. Bekâr. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K27: 39 yaşında. Erkek. Lise. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K28: 46 yaşında. Erkek. Lise. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Zaza. Sünni.
K29: 36 yaşında. Erkek. İlkokul. Çalışmıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K30: 49 yaşında. Erkek. Ortaokul. Çalışıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K31: 43 yaşında. Kadın. Okuryazar. Çalışmıyor. Evli. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.
K32: 32 yaşında. Erkek. Lisans. Çalışıyor. Bekâr. Ortopedik engelli. Zaza. Sünni.
K33: 37 yaşında. Erkek. Okuryazar. Çalışmıyor. Evli. Görme engelli. Zaza. Sünni.
K34: 50 yaşında. Kadın. Okuryazar değil. Çalışmıyor. Bekâr. Görme E. Kürt. Sünni.
K35: 51 yaşında. Erkek. Ortaokul. Çalışıyor. Evli. Görme engelli. Türk. Sünni.
K36: 23 yaşında. Kadın. Lise. Çalışmıyor. Bekâr. Görme engelli. Türk. Sünni.
K37: 46 yaşında. Erkek. Ortaokul. Çalışıyor. Evli. Görme engelli. Kürt. Sünni.
K38: 47 yaşında. Erkek. Okuryazar. Çalışıyor. Evli. Görme engelli. Zaza. Sünni.
K39: 23 yaşında. Erkek. Ön lisans. Çalışmıyor. Bekâr. Görme engelli. Türk. Sünni.
K40: 54 yaşında. Erkek. Lise. Çalışıyor. Evli. Görme engelli. Türk. Sünni.
K41: 35 yaşında. Erkek. Okuryazar. Çalışmıyor. Evli. Görme engelli. Kürt. Sünni.
K42: 30 yaşında. Kadın. Ortaokul. Çalışıyor. Evli. Görme engelli. Zaza. Sünni.
K43: 32 yaşında. Kadın. Lise. Çalışmıyor. Evli. Görme engelli. Türk. Şii.
K44: 50 yaşında. Erkek. İlkokul. Çalışıyor. Evli. Görme engelli. Zaza. Sünni.
K45: 43 yaşında. Kadın. Lisans. Çalışıyor. Bekâr. Ortopedik engelli. Türk. Sünni.

Verilerin toplanması

Araştırmada verilerin toplanması için 2 veri toplama aracı kullanılmıştır. Birincisi, alana dair literatür incelenerek, 8 temel soru ve temel sorular altında yer alan sondaj sorulardan oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formudur. İkincisi ise; katılımcıların sosyo-demografik (engellilik, cinsiyet, yaş, eğitim, iş, medeni ve inanç) özelliklerinin belirlenmesi için hazırlanmış olan kişisel bilgi formudur. Bunların yanında görüşme sırasında tutulan gözlem notları, verilerin bilgiye dönüştürülmesi aşamasında göz önünde bulundurulmuştur. Görüşmeler, etik kurul ve katılımcıların onayı alınarak ya buldukları derneklerde ya da çalıştıkları iş yerlerinde kendilerini rahat hissedebilecekleri bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler başlamadan araştırmacılar kendisini tanıtmış, çalışmanın gönüllülük esasına dayandığını bildirerek araştırmacının konusu ve amacı hakkında ve görüşme sonucunda elde edilecek bilgilerin araştırma dışında başka bir amaçla kullanılmayacağı hakkında katılımcılara bilgi verilmiştir. Görüşme süresince ses kayıt cihazı kullanılması konusunda

katılımcıların onayı alınmıştır. Araştırmacılar katılımcıların kendisinden herhangi bir hizmet talebinde bulunmamaları ve etik bir sorunla karşılaşmamak amacıyla görüşmelerin amacını ve içeriğini katılımcılara açıklamıştır. Katılımcıların bu bilgileri edinebilecekleri bilgilendirilmiş onam formu hazırlanmış ve görüşmelere başlanmadan önce bu form katılımcılara okunmuştur. Yapılan görüşmeler minimum 40 dakika maksimum 90 dakika sürmüştür. Katılımcıların genel olarak görüşmelere istekli oldukları gözlenmiştir. Kadın katılımcılardan sadece derneğe gelebilenlerle görüşülmüştür. Evde bulunan kadın katılımcılar yalnız yaşadıkları için çekindiklerini dile getirip görüşme talebini kabul etmemişlerdir. Bu durum araştırmaya katılan kadın-erkek sayısındaki dengenin sağlanmasında sınırlılık yaratmıştır.

Verilerin analizi

Veri analizinde öncelikle görüşmelerden elde edilen ses kayıtlarının deşifresi yapılmış ve yazıya aktarılmıştır. Yazıya aktarılırken katılımcılar deşifre ediliş sırasına göre Katılımcı 1 (K1), Katılımcı 2 (K2) şeklinde aritmetik olarak kodlanmıştır. Deşifre toplam 690 sayfa ve 279450 kelimedenden oluşmuştur. Veriler rapor haline getirildikten sonra bilgisayar ortamına aktarılmış ve tekrar her bir katılımcının onayı alınarak araştırmanın güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır. Görüşme dökümleri üzerinde yazım hataları dışında herhangi bir kısaltma ya da düzeltme işlemi yapılmamış, görüşme dökümleri elektronik ortamda kayıt altına alınmıştır. Verilerin tümü, kurama dayalı olarak oluşturulan sekiz temaya göre özetlenmiş ve betimsel analizle yorumlanmıştır. Betimsel analizde amaç, elde edilen verileri düzenlenmiş ve yorumlanmış şekliyle ortaya koymaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu nedenle veriler önce sistematik bir biçimde betimlenmiş ve yorumlanmış daha sonra neden-sonuç ilişkileri irdelenerek bir takım sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

Ortopedik ve görme engelli bireylerin damgalanma deneyimlerine ve diğer farklılıklara yönelik görüşleri, “toplumsal cinsiyet”, “cinsel yönelim”, “etnik köken”, “inanç”, “işsizlik”, “yaş”, “mental bozukluk” ve “engellilik” başlıkları altında temalaştırılmıştır. Her bir tema altında yer alan metinler tekrar tekrar okunarak katılımcıların farklılığa yönelik algılarının hangi damga türüne karşılık geldiği alt tema olarak belirlenmiştir. Tablo 2’de belirlenen temalar ve alt temalar sunulmaktadır. Bazı temalar altında katılımcıların farklılıklar konusundaki ifadeleri doğrudan verilmiştir. Doğrudan alınan ifade örneklerinde her bir katılımcıya (Katılımcı, Görme Engelli, Erkek, 50, İlkokul, Çalışıyor, Evli, Zaza, Sünni) parantez içindeki gibi tanıtıcı bir geniş kod verilmiştir. Parantez içinde; katılımcı, engel durumu, cinsiyeti, yaşı, eğitim durumu, çalışma durumu, medeni durumu, etnik kökeni ve mezhebi yer almaktadır.

Tablo 2. Temalar ve Alt Temalar

Temalar	Alt- Temalar
Toplumsal cinsiyet	Sosyal damga
Cinsel yönelim	Sosyal damga, İlişkisel damga
Etnik köken	Sosyal damga
İnanç	Sosyal damga, İlişkisel damga
İşsizlik	Sosyal damga
Yaş	Sosyal damga
Mental bozukluk	Sosyal damga
Engellilik	Sosyal damga, İlişkisel damga, Kendini damgalama

Toplumsal Cinsiyet: “Sosyal Damga”

Cinsiyet farklılığına dayalı damga, kültürel boyutta paylaşılmış bilgi olarak tanımlanmaktadır. Bu bilgi cinsiyet temelli ayırmadan iyi ya da kötü cinsel yönelimlerin düzenlenmesine kadar çeşitli yollarla açığa çıkartılan kötölemeleri kapsamaktadır (Irvine, 2015). Bu damga kapsamında kadınlar öteki olarak kabul edilmekte, her an sorun yaratabilecek kişiler olarak görülmekte ve bu nedenle korunması, ıslah edilmesi, denetim altında tutulması gereken canlılar olarak algılanmaktadır. Erkekler göre kadınlar iş ve çalışma konusunda erkeklerden daha alt bir konumda bulunmaktadır (Hogg ve Vaughan, 2011). Toplumsal cinsiyetçi rol beklentisi içinde kadın her zaman yumuşak, pasif ve güçsüz olarak tarif edilmektedir (Göregenli, 2013). Kültürel olarak paylaşılan ve dolaşımda olan tüm bu bilgiler nesilden nesile aktarılarak kadına yönelik damganın ve eşitsizliğin kalıcılığını ve daimiliğini sağlamıştır. Bu çalışmada ortopedik ve görme engelli bireylere toplumsal cinsiyetin (kadın-erkek eşitliği üzerinden) tanımı sorulduğunda ve bu konudaki düşüncelerini paylaşmaları istendiğinde “*sosyal damgayı*” içeren örnekler veren tanımlamalar yaptıkları görülmektedir.

Sosyal damga (*public stigma*), damgalanan bir birey ve grubun durumuna yönelik olarak toplumdaki insanların sosyal ve psikolojik tepkilerini açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle sosyal damga, damgalanan kişilere ve gruplara yönelik toplumdaki bireylerin bilişsel, duyusal ve davranışsal tepkilerini içermektedir (Bos ve ark., 2013). Sosyal damgaya maruz kalan kişi ya da gruba olumsuz özellikler atfedilmekte ve aynı zamanda toplum içerisindeki bazı olumsuzlukların faili olarak da bu kişi veya gruplar gösterilmektedir (Goffman, 2014). Katılımcıların genel olarak kadın-erkek rollerinin yapacağı ve yapamayacağı işler noktasında bir belirlemeye gittikleri, geleneksel ve ataerkil toplum yapısı içerisinde bir iş bölümü yaptıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra kadın ve erkek için normallik

sınırları belirlenmekte ve bunun dışında hareket edilmesi durumunda özellikle kadınların bir damgaya ve dışlanmaya maruz bırakıldığı görülmektedir.

Kadınlar, biyolojik yapılarına bağlı olarak yumuşak, pasif ve güçsüz olarak, erkekler ise; gücün simgesi ve otorite olarak tanımlanmaktadır. Kadınların bu özelliklerinden dolayı daha fazla baskıya maruz kaldıkları ifade edilmektedir. Katılımcıların toplumsal cinsiyet farklılığı konusundaki görüşleri incelendiğinde kadınlar genel olarak damgalanmakta ve işsizlik gibi birçok olumsuzluğun nedeni olarak görülmektedir. Özellikle erkek katılımcıların kadınlara yönelik olumsuz tutum içerisinde oldukları gözlenmiştir. Bu yönüyle aşağıdaki katılımcının ifadesinden de anlaşılacağı üzere katılımcılar arasında kadınlara yönelik sosyal damganın bulunduğu görülmektedir.

“Erkek, kadına göre güçlü olduğu için kadına üstünlük sağlamıştır. Yani eşitlik biraz geride kalıyor bence. Ancak bana göre herkes yerini bilmesi gerekiyor. Ne kadar eşit olursan ol sen kadınsın sen de erkeksin. Tamam, sen kadın olarak müdür olmuşsun milletvekili olmuşsun ama sen eve geldikten sonra evin erkeği kocandır. Tamam, bir yerde eşitlik devam etsin ama bir yerde de kadına dur demek gerekiyor. Edebi ile terbiyesiyle töresi ile çalışan kadın çalışsın ona biz karşı değiliz. Kadın çocuğu için ekmek parası için çalışırsa çalışsın ona ben sonuna kadar destek olurum ama çalışıyor pislik yapıyorsa o kadının toplumda yeri yoktur. Namusuna, şerefine, çoluğuna çocuğuna sahip çıkan kadın toplumda iyi kadındır ve kabul görür...” (K34, Görme Engelli, Erkek, 50, İlkokul, Çalışıyor, Evli, Zaza, Sünni).

Erkeklik, özellikle kadın katılımcılar tarafından kadını ezmenin bir dış vurumu olarak tanımlanmaktadır. Aşağıdaki kadın katılımcının ifadeleri bu durumu yansıtmaktadır;

“Kusura bakmayın ama ben kadın erkek eşitliğine inanmıyorum. Şimdi ben eve gidiyorum, çalışıyorum, didiniyorum. Ama sonuçta kocam da çalışıyor, ben de çalışıyorum. Ama ekstradan ben evde temizlik yapıyorum, bulaşık yıkıyorum, yemek yapıyorum. Evin bütün işleri benim üstümde mesela ve çocuklara bakıyorum. Ama ne zaman benim mutfakta bir işim olsa çocuğu kocamın kucağına bırakıyorum. 5 dakika sonra tekrar bir bakıyorum, getirip bana veriyor çocuğu bakamıyor...” (K14, Görme Engelli, Kadın, 34, Lisans, Çalışıyor, Evli, Kürt, Sünni).

Ayrıca yukarıdaki katılımcının ifadesinden de anlaşılacağı üzere kadın-erkek eşitliği konusunda erkeklerin daha ayrıcalıklı olduğu dile getirilmektedir. Kadın bir işte çalışsa dahi asli görevinin ev işi olduğu bunun yapılmaması durumunda kadına kötü gözle bakıldığı ifade edilmektedir.

Cinsel Yönelim: “Sosyal Damga” ve “İlişkisel Damga”

Toplumların ve kültürlerin her bedensel cinsiyetten rolüne uygun davranışlar sergileme beklentisi, farklı cinsel yönelimin bir patoloji olarak algılanması ve sonrasında damgalanmasının temel nedeni olarak görülmektedir. Ancak belirli tetkiklerle birisinin heteroseksüel, eşcinsel veya biseksüel cinsel yönelime sahip olduğunu belirlemek ve buna göre bedensel cinsiyeti hakkında yorum yapmanın ise zor olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bir kişinin cinsel yönelimini onun davranışlarına, dış görünüşüne, bakışlarına, yaşam tarzına ve partnerlerine dayanarak da belirlenemeyeceği

belirtilmektedir (Başar, 2014). Ancak buna rağmen farklı cinsel yönelimler bir hastalık olarak kabul edilmekte ve damgalanmaktadır (Çabuk ve Candansayar, 2010). Farklı cinsel yönelime sahip bireyler damgalanmayla birlikte toplum ve çevreleri tarafından dışlanmakta ve kabul edilmemektedir.

Ortopedik ve görme engelli katılımcılardan cinsel yönelim farklılığı hakkındaki düşüncelerini paylaşımları istenmiş, katılımcılardan eşcinselliğin kendileri için ne ifade ettiği ve cinsel yönelim farklılığının nedeni sorulmuştur. Bu başlık altında sorulan soruları, özellikle kadın katılımcıların “mahrem” bir konu olarak tanımladıkları ve cevaplamak istemedikleri görülmektedir. Verilen mevcut yanıtlar ise “sosyal damga” ve “ilişkisel damgayı” örneklemeyle birlikte çoğunlukla yüzeyseldir.

İlişkisel damga (*stigma by association*), Goffman'ın *fahri damga*'sına benzemektedir. Damgalama sadece damgalanmış olanları içermemektedir. Aynı zamanda damgalanan bireylerin çevresine yönelik de sosyal ve psikolojik tepkilere yol açmaktadır. Diğer bir ifadeyle ilişkisel damga, damgalanmış bireyle ilişkide olan çevresine yönelik damgayı ifade etmektedir (Corrigan ve ark., 2014). Cinsel yönelim farklılığı hakkında olumsuz düşünmeyen katılımcıların, farklılığı bulunan bireylerle ilişki kurma konusunda çekindikleri görülmektedir. Bunun nedeni, geleneksel toplum yapısından kaynaklı olarak ilişkisel damgaya maruz kalmaktan endişelenmeleridir. Aşağıdaki katılımcıların ifadeleri bu durumu ortaya koymaktadır;

“Eşcinselliği ruhsal hastalık olarak görüyorum. Tedavi edilebilirliği kişiden kişiye göre değişir. Arkadaş olarak yaklaşan bu gibi insanlardan uzak durdum. Toplum içerisinde onlarla arkadaşlık kurduğum zaman senin de onlar gibi olduğunu düşünüyorlar ya da bir münasebetin olduğunu düşünüyorlar, toplum sana farklı bakıyor. O yüzden ben arkadaşlık yapmak istemem çocuklarım bu durumda olsa kesinlikle tedavi ettirmeye çalışırdım, psikolojik çöküntüye uğrardım. Bu durum çevre tarafından biliniyor olsa utanırdım...” (K2, Ortopedik Engelli, Kadın, 40, Lise, Çalışıyor, Evli, Zaza, Sünni).

“Eşcinsellik olmaması gereken bir şeydir, sonuçta Allah seni erkek yarattıysa erkeksin bayan yarattıysa bayansın. Kulağa kesinlikle iğrenç sapkınlık olarak geliyor. Haşa Allah'a karşı gelmek gibi bir şey. Hastalık da olabilir. Bildiğim kadarıyla hormonlarla alakalı olan bir şeymiş tedavi edilebilirse edilmesi lazım, edilemiyorsa yapacak bir şey yok dışlayamayız da, etrafımda öyle birisi olsa uzak dururdum. Kardeşim öyle olsa kahrolurum utanırım tedavisi varsa tedavi ettirmeye çalışırım...” (K25, Görme, Erkek, 26, Ön lisans, Çalışıyor, Bekâr, Türk, Sünni).

“Eşcinseller hakkında kötü yönde düşünüyorum. Huzuru bozan, ahlakı bozan insanlar derim ben onlara, böyle bir şeyin olmasını istemem. Yakın çevremde böyle birisi olsa utanırım, komşuluk yapmak istemem...” (K28, Ortopedik, Erkek, 46, Lise, Çalışıyor, Evli, Zaza, Sünni).

Ayrıca katılımcıların cinsel yönelim farklılığına sahip bireylerin sayısının artmasından çekindikleri görülmektedir. Bu katılımcılar, farklı cinsel yönelime sahip bireylerin kendi sınırları içerisinde kalmaları gerektiğini ifade etmektedir.

Etnik Köken: “Sosyal Damga”

Özgün kültürel dokulara sahip olan her etnik köken, kültürel değerlerini koruma ve varlıklarını devam ettirmek adına diğer etnik kökeni bastırma, susturma veya marjinalleştirme yoluna her dönemde başvurmuştur ve vurmaya devam etmektedir. Bireyin bu ayrımcı davranışları hâkim kültür ve etnisite içerisinde bulunmasına ve yetişmesine bağlanmaktadır. Hâkim kültür içerisinde yetişen birey grup aidiyetinden hareketle kendisi dışındakileri değersiz görebilmektedir. Azınlık konumunda olan farklı kültür ve etnik kökenler hâkim kültür ve etnisite tarafından değersizleştirilmekte, ötekileştirilmekte, dışlanmakta ve damgalanarak olumsuz özellikler atfedilmektedir (Akçay ve Aslan, 2012). Becker (2013)’a göre, kültür ve etnik köken farklılığına dayalı olarak bazı bireyler toplum içerisinde belirli suç olaylarının faili olarak damgalanmakta ve ayrımcılığa uğramaktadır.

Ortopedik ve görme engelli bireylerden farklı etnik kökenlere ilişkin düşüncelerini paylaşımları istenmiştir. Türkiye’nin ve çalışmanın yürütüldüğü Elazığ ilinin etnik köken çeşitliliği göz önünde bulundurularak soru ve değerlendirmeler “Türk”, “Kürt”, “Zaza” ve “Romen” etnik köken ve kültür çeşitliliğiyle sınırlandırılmıştır. Katılımcıların kendi etnik kökenlerine ve farklı etnik kökenlere ilişkin hikâyeleri dinlendiğinde görüş ve düşüncelerinin ‘sosyal damgayı’ örneklendirdiği görülmektedir. Genel olarak Türk, Kürt ve Zaza kökenli katılımcılar birbirlerine karşı az da olsa damgalama davranışı sergilemektedir. Ancak bu üç kökenden olan katılımcıların ‘Romen/Çingene’ kökenli olanları damgalama konusunda ortak bir görüş sergiledikleri ve bu etnik kökene yönelik önyargıların fazlaca olduğu görülmektedir. Çalışmanın yapıldığı Elazığ ilinde nüfus yoğunluğu Kürt, Türk ve Zaza etnik kökeninden oluşması bireylerdeki bu yaklaşımı açıklamaktadır. Aynı zamanda Kürt ve Türk etnik kimliklerine yönelik verilen cevaplarda katılımcıların bir temkin içinde oldukları ve çekinerek cevaplar verdikleri görülmektedir. Ancak ‘Romen/Çingene’ kökenli bireylere yönelik sorulara verilen cevaplarda bu temkin ve tedirginliğe rastlanmamaktadır. Bu durum, ‘Romen/Çingene’ nüfusunun diğer etnik kökenler karşısında azınlıkta olmasıyla açıklanabilir.

Yapılan görüşmelerde katılımcıların hiçbir şekilde kendisini mevcut iktidarın ve baskın etnik kökenin karşısında konumlandırmak istemediği görülmektedir. Aşağıda yer alan katılımcıların ifadeleri bu durumu ortaya koymaktadır;

“Ben kendimi Türk olarak görüyorum. Türkoğlu Türküm, Kürt diye bir şey yok, ben her yerde de bunu söylerim. Kendimi Türk olarak hissediyorum. Türklük bana şanslı hissettiriyor. Çingeneler değişik insanlardır. O işi yaptıktan sonra yıkanmazlar... Dilencilik yapıyorlar, çöpçülük yapıyorlar, çingene birine kız vermem kız alırım”... (K10, Ortopedik Engelli, Erkek, 32, İlkokul, Çalışıyor, Evli, Kürt, Sünni).

“Türkiye’de Türk olmak mutlaka avantaj sağlıyor. Türk olduğum için gurur duyuyorum Türkiye’de nüfusun çoğunluğu Türk’tür. Farklı etnik kökenler de var ama hiçbir Türk azınlıkta olan grupları dışlamamıştır. Türk’ün yapısında var olan şey mazluma el atmak düşeni kaldırmaktır toplumsal ayrımcılık yoktur tek bir ortak yanımız dinimizdir. Türklük deyince aklıma beynimizde var olan asla çıkmayacak olan şehitlerimiz gelir. Türk ırkından başka hiçbir ırk dünyada bile bile cepheye savaşa

gitmez. Çingene deyince aklıma hırsızlık, dilencilik gelir”... (K3, Ortopedik Engelli, Erkek, 51, Lise, Çalışıyor, Evli, Türk, Sünni).

Katılımcıların bu tutumlarının nedeni, ‘hain’ damgasına maruz kalmaktan çekiniyor olmalarıdır. Katılımcıların “*Kürdüm ama kendimi Türk gibi hissediyorum*” ya da “*Zazayım ama iyi bir Türk milliyetçisiyim*” gibi ifadeleri tam olarak bu durumu tanımlamaktadır. Katılımcıların özellikle Türk kimliği altında benlik saygılarını yükselttikleri ve toplumsal kabul sağlamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

İnanç: Sosyal Damga ve İlişkisel Damga

Dinler belirli coğrafyalardaki sosyokültürel yapı içerisinde farklı söylemlerle doğan, büyüyen ve gelişen örgütsel yapılar olarak tanımlanmaktadır. Bu dini inançlar kendine mensup olanlara diğer inançlardan farklı bir sosyal kimlik ve dünya görüşü sunmaktadır. Bireyler sunulan bu sosyal kimlik ve dünya görüşüyle farklı inançlara sahip kişilerle biz ve onlar ayrımına yönelmektedir. Dini inançlar yeme ve içme dâhil bireyin hayatının her alanında belirleyici konumdadır. Birey çevresini ve ilişkilerini mensubu olduğu inanca uygun olacak şekilde düzenlemektedir. Bu nedenle düzenlediği bu hayatı, olumsuz olarak etkileyeceği düşüncesiyle farklı olan her inanca şüphe ve korkuyla yaklaşmaktadır (Yapıcı, 2009). Toplumda hâkim inancın üyesi olan bireyler farklı inançtan olanlara ve inançsız olanlara yönelik çoğu zaman dışlayıcı, damgalayıcı, ayrımcı tutum ve davranışlar içinde bulunmaktadır (Kaya, 2015). Bu tutum ve davranışlar bazen fiziksel şiddete varacak dereceye varmaktadır.

Katılımcılardan kendi inançları konusunda ne hissettikleri ve farklı inançlara yönelik görüşlerini paylaşımları istenmiştir. Bu yapılırken Elazığ nüfusunda yoğun olarak bulunan, Müslümanlığın mezhepleri olan ‘Sünni’ ve ‘Alevi’ mezhepleriyle ‘Ateistlik’ üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda verdikleri cevapların ‘sosyal damga’ ve ‘ilişkisel damgayı’ örneklediği görülmüştür. Ayrıca katılımcıların farklı inançlar konusundaki düşüncelerini ortaya koyarken sahip oldukları inançlara atıf yaptıkları görülmektedir. Katılımcıların genelinin Sünni inanca sahip oldukları düşünüldüğünde verdikleri cevapları da bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir. Katılımcıların Sünni inanç kapsamında bir sosyal kimlik geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Bu sosyal kimlik altında kendilerini ‘tek’ ve ‘hak’ olan bir inanca sahip olduklarını düşündükleri gözlenmiştir. Kendi inançları dışındaki inançları ve inançsızlık durumuna ise temkinli bir yaklaşım göstermiş olsalar da genel olarak olumsuz atıflarda buldukları görülmektedir. Özellikle ateistlik konusunda katılımcıların yarısından fazlasının olumsuz tutum içinde oldukları belirlenmiştir. Bu katılımcıların kendi inançları dışındaki inançlara varoluş imkânı tanımadıkları ve ilk başından din olup olmama ya da bir inanç olarak görüp görme konusunda ayrıma gittikleri gözlenmektedir. Aşağıdaki katılımcılara ait ifadeler bu durumu açıklar niteliktedir;

“Müslüman olmak bana huzurlu hissettiriyor. Bir İslam ülkesinde yaşadığımız için şanslıyız. Diğer dinler ile karşılaştığımda kendi dinime şükrediyorum, iyi ki de Müslümanım diyorum. Müslüman

olmak Türkiye'de muhakkak bir avantajdır... Benim gözümde Ateistlerin bahsi dahi edilmez akrabalık dostluk yapmam çevremde böyle bir yakınım olsa beni utandırır. İlişkimi de direkt keserim..." (K12, Ortopedik Engelli, Erkek, 42, Ön lisans, Çalışıyor, Evli, Kürt, Sünni).

"Ateistliği, şeytana tapmak olarak biliyorum bu beni korkutuyor. Komşum olsa apartmanı bırakır giderdim, taşınırdım. Akrabalık da yapmam karşındakini inancı kesinlikle benim için önemli..." (K15, Görme Engelli, Erkek, 26, Ön lisans, Çalışıyor, Bekar, Türk, Sünni).

Ateistlik konusunda katılımcıların genelinde bir çekinme ve korkunun hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle ateistler birçok olumsuzluğun faili kabul edilmektedir. Ayrıca katılımcılarda ateistlere yönelik önyargı ve damgalama yoğunluk kazanmaktadır.

İşsizlik: "Sosyal Damga"

İşsizliğin, bireyin toplumda karşılaşacağı sosyal, ekonomik ve psikolojik birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır. İşsizlik statüsüne sahip olmak bireyi çok fazla yıpratır ve ağır travmalara neden olan bir durum olarak görülmektedir. Modern toplumda artık insanlar diğerlerini tanımlarken onların sahip oldukları işler ve bu işten dolayı sahip oldukları statüler üzerinden hareket etmektedir. Toplumda işsiz olmak bireyi tembel, işe yaramaz ve aylak gibi damgalarla ve dışlanmalarla karşı karşıya bırakmaktadır (Yüksel, 2005). Var olan bu damga bireyde anlatılmayacak bir utanç ve küçültülme duygusuna neden olmaktadır. Toplum tarafından yöneltilen bu damganın şiddeti çok yükündür (Macionis, 2013). Bu nedenle işsizliğin kaynağı bir ekonomik kriz dahi olsa birey bu durumun nedenini kendisinde aramaktadır.

Katılımcılardan işsizlik ve işsiz bireyler hakkındaki görüşlerini paylaşmaları istenmiştir. Alınan cevaplara bakıldığında cevapların "sosyal damgayı" örneklendirdiği görülmüştür. Bu cevaplarda işsizler genel olarak "işe yaramaz" ve "tembel" olarak damgalanmaktadır. İşsizliğin nedeni olarak da bireylerin iş beğenmeme durumu ifade edilmektedir. Ayrıca katılımcıların işsizlik tanımlarına bakıldığında işsizlik damgasının "onur kırıcı" ve "insan saygınlığını elinden alan" bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte işsizliğin insanları olumsuz davranışlara yönelttiği ve suç işleme potansiyelini arttırdığı ifade edilmektedir. İş sahibi olmanın toplum içinde bireye bir statü ve saygınlık kazandırdığı ifade edilmektedir. Ancak bireyin işsiz kaldığı an bu kazanımlarını yitirdiği ve dışlandığı ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle işsizlik damgasına sahip olan bireyin bir statü ve saygınlık kaybına uğradığı anlaşılmaktadır. Ortopedik engelli bireyin aşağıda anlattığı olayda 'fiziksel engel' ile 'işsizlik' damgaları arasında kaldığı anlaşılmaktadır;

"İşsiz, aylak aylak gezen insan çok var. Onların hayattan nasıl bir beklentileri var anlamadım. Benim yaşımda işsiz arkadaşlarım var hala ortada geziyorlar. Cebinde 1 paket sigarası var, cebinde bir çay parası yok. Bu işsizlerin bir değeri yok, sadece kendi çevrelerinde kendi grupları içerisinde değerliler, kendi gibi olan insanlarla birlikte değerli görüyorlar hatta çok değerli görüyorlar. Örneğin; geçen eşim çocuğum ve ben köyüme gittik. Orada işsiz arkadaşlarım vardı. Köyde işlerimi bitirip, eve dönerken tam arabaya bineceğim sırada ayağım takıldı. O sırada karşımda işsiz arkadaşlarım da vardı.

Ayağım takılınca içimden acaba bana güldüler mi? gülerler mi? diye düşündüm. Sonra arabaya bindiğimde eşime baktım, çocuğuma baktım benim bir eşim var, çocuğum var, ailem var dedim. Ama onların cebinde bir paket sigara alacak paraları bile yok diye düşündüm ve kendi kendimi teselli ettim. Aslında kendi durumumun iyi olduğunun farkına vardım..." (K24, Ortopedik Engelli, Erkek, 29, Lisans, Çalışıyor, Evli, Türk, Sünni).

Katılımcının ifadesinde de anlaşılacağı üzere birey işsizliği, fiziksel engel karşısında daha onur kırıcı olarak görmektedir.

Yaş: "Sosyal Damga"

Yaşçılık (ageism) veya yaşa bağlı farklılık konusu zamanla önemli bir olgu haline gelmektedir. İnsanlar iş yerlerinde, toplu taşıma araçlarında ve sosyal hayatın birçok bölümünde yaşa bağlı farklılıklarından dolayı damgalanmaya maruz kalmaktadır. Bazıları yaşlı bazıları genç ve bazıları çocuk oldukları için bu durumu yaşamaktadır. Birçok insana göre gençler; sorumsuz, apolitik, yaşlılara karşı saygısız ve akılları hep havada olarak görülmektedir. Bu nedenle kendileri hakkında kararlar alınırken ve kurallar koyulurken onların rızalarına ve onaylarına başvurulmamaktadır. Onların okula devam etmesiyle ilgili kurallar, cinsel davranışlarına ilişkin kurallar ve onları ilgilendiren diğer bazı kurallar onların sorunları dikkate alınmadan başkaları tarafından oluşturulmaktadır. Bu kuralları oluşturanlar gençlerden daha yaşlı ve daha düzenli hayatlara sahip deneyimli yetişkin kişilerden oluşmaktadır. Gençlerin dikkate alınmamasının nedeni kendi hayatları hakkında karar alacak sorumluluğa ve sağduyuya sahip olmadıkları düşüncesidir. Başka bir ifadeyle genç damgası taşımalarıdır (Becker, 2013). Genç damgası taşıyan bireyin genel olarak fikirleri önemsenmemektedir. Bu birey deneyimsizlik ve yetersizlik önyargılarıyla sürekli baş başa kalmaktadır. Yaşından dolayı damga yiyenler arasında gençlerin durumu her ne kadar sıkıntılı ve zor görünse de bu durumdan en çok mağdur olanlar yaşlı olan bireylerdir. Yaşlılık damgası yiyen birey üretime katkı sağlayamayan birisi olarak görülmektedir. Bundan dolayı yaşlı bireyler, toplumsal olarak sosyal ve ekonomik birer yük olarak algılanmaktadır (Buz, 2015). Her ne kadar geleneksel toplumlarda yaşlılar birikim sahibi, lider, eğitimli ve deneyimlerinden yararlanılması gereken bireyler olarak algılansa da günümüz modern toplumlarında bu durum önemli görülmektedir (Hogg ve Vaughan, 2011). Daha çok yaşlılar ekonomik bir yük ve yardıma muhtaç tüketiciler olarak algılanmaktadır.

Katılımcılardan 'yaşlı' ve 'genç' bireyler hakkındaki görüşlerini paylaşmaları istenmiştir. Bu kapsamda verilen cevaplar incelendiğinde katılımcıların ifadelerinin 'sosyal damgayı' örneklemektedir. Orta yaş ve üzerindeki katılımcıların gençler hakkındaki görüşlerini ifade ederken bir kıyaslamaya gittikleri görülmektedir. Bahsedilen katılımcılar kendi dönemleriyle şimdiki dönem arasında bir kıyaslama yaparak şimdiki gençlerin 'sorumsuz' ve 'rahat' bir tavır içinde olduklarını ifade etmektedir. Bu nedenle gençlerin kendileriyle ilgili kararlar alırken bilinçli davranmadıklarını ve düşünceli hareket etmediklerini dile getirmektedir. Onlara göre gençler yetişkinlerin fikirlerini

önemsemiyor olsa da gençlerle ilgili önemli kararların yetişkinler tarafından alınması gerekmektedir. Katılımcıların gençler ve yaşlılar hakkındaki görüşleri çalışmanın yapıldığı Elazığ ilinin geleneksel toplum yapısı göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerekmektedir. Geniş aile tipinin yaygın olduğu geleneksel toplumlarda yaşlı bireyler *birikim sahibi, büyük, ata ve lider* gibi sıfatlarla tanımlanmaktadır. Aşağıdaki katılımcının ifadelerinde ve çalışma sırasında yapılan gözlemlerde geniş aile yapısının korunduğu ve yaşlıların, geleneksel toplum yapısı içinde değerlendirildiği gözlenmiştir;

“İnsan 60 yaşından sonra size ne verebilir, belki tecrübelerini verebilir. Bunun için aktif olmasına gerek yok, bir kenarda durup da verebilir. Benim için daha çok gençlerin fikirleri yerine ihtiyarların fikirleri önemli. Gençlerin akıllı bir karış havada, teknoloji geliştirdi, akıllı telefonlar internet girdi, gençlerden umudumu kaybettim...” (K9, Ortopedik Engelli, Erkek, 40, Lise, Çalışıyor, Evli, Türk, Sünni).

Yaşlılar, katılımcılar tarafından *‘tecrübe sahibi’* ve *‘saygı duyulması gereken bireyler’* olarak ifade ediliyor olsa da yaşlanınca insanlardaki davranış değişikliğinin altı çizilmekte ve yaşlılar damgalanmaktadır. Bu doğrultuda katılımcıların yaşlanınca bireylerin belirli davranışları yapmaları ve yapmamaları konusunda bazı sınırlandırmalara gittikleri görülmektedir. Özellikle bireylerin yaşları ilerledikçe *‘çocukça davranışlar’* sergilediği, *‘daha duygusal’* oldukları, *‘yabancılara kendilerini daha kolay açtıkları’*, *‘aksileştikleri’* ve *‘inatlaştıkları’* vurgulanmaktadır.

Mental Bozukluk: “Sosyal Damga”

Mental bozukluk denildiğinde akla ilk olarak zekâ geriliğinden kaynaklanan ruhsal sağlık sorunları gelmektedir. Ancak bağımlılık, kültürel yoksunluk ve ağır travma gibi nedenlerden kaynaklı olarak ortaya çıkan birden fazla mental bozukluktan bahsedilmektedir. Bunların bazıları; depresyon, bipolar bozukluk, şizofreni, travma sonrası stres bozukluğu, demans ve alkol bağımlılığı olarak karşımıza çıkmaktadır (Oral ve Tuncay, 2012). Toplumda mental bozukluğa sahip bireyler için genel bir tanımlamanın bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Yapılan tanımlamalar önyargıya bağlı olarak farklılık göstermektedir. Tanımlardan en çok kullanılanların ise *“deli”* ve *“dengesiz”* damgaları olduğu görülmektedir (Overton ve Medina, 2008). Mental bozukluğu olan bireylere yönelik olumsuz tutumların ve davranışların temelinde de onların deli ve dengesiz olarak damgalanması yatmaktadır.

Katılımcılardan mental bozukluğu bulunan bireyler hakkındaki düşüncelerini paylaşmaları istenmiştir. Ortaya konulan tanımlama ve ifadelerin *‘sosyal damgayı’* örneklediği görülmektedir. Ayrıca mental bozukluk katılımcılar tarafından genel olarak *‘madde bağımlılığı’* ve *‘ruhsal problemler’* üzerinden değerlendirilmiştir. Mental sorunlar yaşayan bireyler yaşadıkları sorunların ve içinde buldukları koşulların sorumlusu olarak görülmemektedir. Sorunların kaynağı olarak birey değil içinde bulunduğu çevrenin etkili olduğu vurgulanmaktadır. Bireylerin yaşadığı mental sorunların kaynağı olarak aile yapısına, devlet politikalarına, eğitime, bireyin içinde yaşadığı toplum yapısına ve buna benzer diğer çevresel etkenler gösterilmektedir. Katılımcılar çözüm için ise; mental bozukluğa sahip bireylerin dışlanmadan topluma kazandırılması gerektiğini düşünmektedir. Ancak

her ne kadar bu düşünce hâkim olsa da katılımcılar mental bozukluğa sahip bireylere ilişkin düşüncelerini ortaya koyarken onlardan ‘ne yapacakları belli olmayan’ ve ‘korkulması gereken bireyler’ olarak bahsetmektedir.

Görüşme sırasında katılımcılar soruların tamamını cevaplarken dini referanslara başvurmaktadır. Mental bozukluğa dair yöneltilen soruları da yine dini referanslara başvurarak cevapladıkları görülmektedir. Ruhsal sorun yaşayanların ya da bağımlılığı olan kişilerin maneviyatının eksik olduğu inancı dile getirilmektedir. Aşağıdaki katılımcının ifadesinden de anlaşılacağı üzere inançsızlığın insanları bu duruma sürüklediği düşünülmektedir.

“Bence psikoloğa gidenler Kur’an okusun Kur’an okurlarsa iyileşirler diye düşünüyorum. Ben psikoloğa giden insanlara delidir ya da akı yitirmiştir diyemem ama o insanların bir arayış içerisinde olduğunu söyleyebilirim. Bir arayış içerisinde ve aradığını bulamamıştır. İnsanlar, boşluğa düşmemesi gerekiyor. Madde bağımlısı olanlar kendi kendilerine madde bağımlısı olmadılar, bu insanlar bu hale kendiliğinden düşmediler ya bunları bu hale gelmesinde başka nedenler var...” (K19, Görme Engelli, Erkek, 50, Lisans, Çalışıyor, Evli, Türk, Sünni).

Engellilik: “Sosyal Damga”, Kendini Damgalama” ve “İlişkisel Damga”

Farklılıklar söz konusu olduğunda ilk akla gelen her zaman inanç, etnik köken, ten rengi, cinsiyete yönelik farklılıklar olmaktadır. Ancak son zamanlarda engellilik de bir farklılık olarak kabul edilmekte ve insanlar bundan dolayı damgalanmaktadır. Farklılığın birey ve toplumlar açısından en korku verici ve yadırganan deneyimini engelliler yaşamaktadır (Topçuoğlu, 2014). Bir sakatlık ya da kronik sağlık problemine sahip olmak fiziksel şikâyetten daha fazlasını ifade etmektedir. Bireyin fiziksel farklılığından dolayı damgalanması beraberinde birçok sosyal, ekonomik ve psikolojik problemi beraberinde getirmektedir. Birey ve çevresi bu problemlerle mücadele ederken gerçekten zorlanmaktadır. Toplumda var olan ‘normal’ anlayışına uymayan her fiziksel farklılık damgalanmaktadır. Engellilere yönelik bu damgalama hemen hemen her toplumda bulunan sosyal bir problemi işaret etmektedir. Engelli bireyin damgalanması ayrıca bireyin çevresine de yayılmakta ve toplum tarafından onlarda ilişkisel damgaya maruz bırakılmaktadır.

Goffman’ın ortaya koyduğu damga türlerinden fiziksel deformasyonlara dayalı damgayı örneklendiren engelli bireylerden içinde buldukları durum ve yaşadıkları sorunlar hakkındaki görüşlerini paylaşmaları istenmiştir. Katılımcıların ortaya koyduğu ifadeler ve anlatılan öyküler ‘ilişkisel damga’ ve ‘kendini damgalama’, ‘sosyal damga’ türlerini örneklediği görülmektedir. Ayrıca engelli bireylerin damgaya yönelik ortaya koydukları tepkilerin Goffman’ın bahsettiği damga tepkileriyle örtüştüğü görülmüştür.

Kendini damgalama (*self-stigma*), bireylerin kendileri hakkında sahip olduğu damgalayıcı görüşleri kapsamaktadır. Kendini damgalama bir damgayı sahiplenmenin sosyal ve psikolojik etkisini yansıtmaktadır (Corrigan ve ark., 2014). Hem damgaya maruz kalmış olmanın endişesini hem de

damgalanmış durumla ilişkilendirilen negatif inançlar ve hislerin olası içselleştirilmesini yansıtmaktadır.

Damgaya verilen tepkiler arasında da yer alan olaya *'ilahi bir imtihan'* olarak bakmak, katılımcılar arasında yaygın bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca katılımcıların farklılıkları konusunda bir sosyal karşılaştırma yoluna gittikleri bu sayede benlik saygılarını yükselttikleri görülmüştür. Aşağıda yer alan ifade de görme engelli bir katılımcı kendini *'Allah tarafından seçilmiş birisi'* olarak görmektedir. Bu şekilde damgaya yönelik bir tepki ortaya koymaktadır. Durumunu *'ilahi bir imtihan'* ve kendisine bahşedilmiş bir *'mükâfat'* olarak değerlendirmektedir;

"Kendimi başkalarına göre farklı görüyorum. Bir defa ben mahremi görmem, bu yüzden de Allah'a şükür ederim. Ben de Allah'ın verdiği şükrediyorum mükâfatını da Allah'ın bana vereceğine inanıyorum. Allah'ın bana bunu lütfettiğini düşünüyorum ben "seçilmiş birisiyim" dışarıya çıktığımda namahremi görmüyorum, günahtan uzak duruyorum. Bu bana Allah'ın bir lütfudur..." (K19, Görme Engelli, Erkek, 50, Lisans, Çalışıyor, Evli, Türk, Sünni).

Engelli katılımcılar kendilerinin genel olarak dışlandığını ifade etmektedir. Bu durumun özellikle *'sosyal damgayı'* ve *'ilişkisel damgayı'* örneklendirdiği görülmektedir. Engelli çocuğa sahip ailelerin çocuklarının bu durumunu *'Allah'ın bir laneti'* olarak görmeleri ve çocuklarına sahiplenmeyi reddetmeleri olası bir *'ilişkisel damgadan'* kaçınmak olarak yorumlanabilir.

"Eskiden annem babam beni çok dışlardı "kör lanet" derlerdi. Bana her türlü hakareti yapıyorlardı..." (K40, Görme Engelli, Erkek, 54, Lise, Emekli, Evli, Türk, Sünni).

"Şunu söyleyeyim benim oğlum 6 yaşındayken elim tarafından köşeye çekilmiş ve kendisine benim annem kötü bir insandır. Kötülük yapmıştır ve onların cezası olarak da kör olmuştur demiş... Çocuğum sekiz yaşına kadar anne babasından utanırdı..." (K43, Görme Engelli, Kadın, 32, Lise, Çalışmıyor, Evli, Türk, Alevi).

Katılımcıların fiziksel farklılıklarından dolayı sosyal damgaya maruz kaldıkları ve bundan dolayı da toplum içerisinde kendilerini sürekli gözetim altında hissettikleri anlaşılmaktadır. Katılımcılar toplum içerisinde sergilemiş oldukları olumlu ve olumsuz tüm davranışlarının fiziksel engellerinden yola çıkarak değerlendirildiğini ifade etmektedir. Onlara acıyarak bakılmasından veya yapmakta zorlandıkları sosyal aktivitelerden dolayı dışlanmaktan rahatsızlık duyduklarını belirtmektedir. Bundan dolayı katılımcıların davranışlarını sürekli kontrol altında tuttukları gözlenmiştir.

"Bir farklılığım olduğunu hep fark ediyorum. Ama önceden bu beni çok üzerti. Neden kalkıp bir bardak su bile içemiyordum. Misafirlige giderseniz normalde insanlara ikram edilir, bana sanki iyilik yapılmış olur, bu beni çok üzerti. Mesela bir konuda geri kaldığımızda küçük bir hatada biz suçlanırsınız, ama sağlıklı bir insan yaptığı kocaman bir suçta o suçlanmaz..." (K43, Görme Engelli, Kadın, 32, Lise, Çalışmıyor, Evli, Türk, Alevi).

Katılımcıların engellerinden dolayı özellikle evlilik konusunda bir ikilem yaşadıkları gözlenmektedir. Bu ikilem evlenecekleri kişilerin engelli olup-olmaması ile ilgilidir. Engelli bireylerden bazıları kendileri

gibi engelli birisiyle evlenmek isterken bazıları engeli bulunmayan birisiyle evlenmek istemektedir. Engelli birisiyle evlenmek isteyenler bu durumun *empati* duygusunu kolaylaştıracağına ve birbirlerini daha iyi anlayacaklarına inanmaktadır. Engelsiz biriyle evlenmek isteyenler ise iki tarafın da engelli olması durumunda hayatın daha da zorlaşacağını düşünmektedir. Bunların dışında ilişkisel damga nedeniyle evlenmeyi hiç düşünmeyenlerin de olduğu görülmektedir. Bu kişiler evlendiklerinde doğan çocuklarının kendilerinin yaşadığı damgalanma durumundan onların da etkileneceğini, toplumun onları da dışlayacağını, üzeceğini düşünmektedir.

“Evlenmek istesem engeli olan birisiyle çok fazla evlenmek istemezdim. Kendimle ilgili evliliğe karşı olumsuz bakıyorum. Bir çocuğum dünyaya gelirse, benim durumumdan dolayı şey yaşayacak, topluma karıştığı zaman annesi bu şekilde denilmesini istemiyorum...” (K11, Ortopedik Engelli, Kadın, 35, Lisans, Çalışıyor, Bekâr, Türk, Sünni)

Fiziksel engelinden dolayı damgalanan katılımcılar, damganın etkisini azaltan ve hayatlarının kırılma noktası olarak gördükleri şeyin iş sahibi olmak olduğunu ifade etmektedir. İş sahibi olan katılımcıların öz saygılarının yüksek ve gelecek konusunda çok fazla endişeli olmadıkları gözlenmiştir.

“İş bulamadığım zaman insan ister istemez yıkılıyor. Hayal kırıklığına uğradım. Ben ne olacağım diyorsun bir de engellesin toplum sana farklı bir gözle bakıyor, işe yaramaz gözüyle bakıyor. İşe girmediğim dönemde kendimi işe yaramaz üretmeyen, topluma katkısı olmayan biri gibi gördüm. İşe girdikten sonra bir şeyler üretip, bir şeyler başardığın zaman seviniyorsun, memuriyete geçtikten sonra engelimi tamamen unuttum, ekonomik psikolojik rahatlama, özgür, huzurlu oluyorsun...” (K13, Ortopedik Engelli, Erkek, 37, Lisans, Çalışıyor, Evli, Kürt, Sünni).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Postmodern dönemle birlikte, farklılık anlayışının sınıf farklılığı dışına taşındığı görülmektedir. Hak, özgürlük ve eşitlik arayışı sadece sınıf farklılığı üzerinden tartışılmamaktadır. Farklılık anlayışı etnik köken, cinsiyet, yaş, cinsel yönelim ve fiziksel farklılıklar gibi farklılıklar üzerinden tartışılmaya başlanmıştır. Farklılığı bulunan kişi ve grupların bu farklılıklarından dolayı marjinalleştirildiği, damgalandığı, ayrımcılığa maruz kaldığı ve dışlandığı görülmektedir. Ortopedik ve görme engelli bireylerin kendileriyle ilgili anlatılarında toplumda onlara yardıma muhtaç, acınası ve merhamet edilesi bireyler gözüyle bakıldığına yönelik ifadelere rastlanmaktadır. Bu durum ortopedik ve görme engelli bireylerin toplum içerisinde farklı olarak kabul edildiğini göstermektedir. Bauman (2014)'nın ifadesiyle bilinmezler, farklı olanlar her zaman dışlanmaya ve damgalanmaya maruz kalmaktadır. Bu noktada ortopedik ve görme engelli bireylerin de farklı olarak kabul edilmelerinden dolayı damgaya maruz kaldıkları söylenebilir.

Pescosolido (2013)'nin yapmış olduğu çalışmada fiziksel bozukluk, kusur ve eksiklikten dolayı bireylerin damgalandığı ve damga sonrasında bireylerin kendilerini değersiz hissettikleri, topluma entegre olamadıkları, düşük hayat tatmini yaşadıkları ve öz saygılarını yitirdikleri görülmektedir. Araştırma kapsamında ortopedik ve görme engelli bireylerin anlattıkları incelendiğinde yaşadıkları

olumsuzlukların bahsedilen araştırmanın sonuçlarıyla uyduğu görülmektedir. Aynı zamanda katılımcıların yaşadığı olumsuzluklar damga türleri açısından ele alındığında damganın bahsedilen sosyal, ilişkisel ve kendini damgalama türlerinden üçünü de kapsadığı ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle ortopedik ve görme engelli bireylerin fiziksel durumlarına dair anlattıkları hayat deneyimleri onların damgalanmaya maruz kaldıklarını işaret etmektedir.

Ancak araştırmada asıl tartışılması gereken nokta toplum içinde '*normal*' olarak kabul edilen kişi ve grupların farklılığı bulunan kişilere yönelttiği damgalamanın, damgayı deneyimlemiş kişi ve gruplar arasında da varlık imkânı buluyor olmasıdır. Toplumda görünür bir fiziksel farklılığa sahip olmasından dolayı damgalanan bir grubun üyelerinin sahip oldukları sosyal kimliklere sıkıca sarılarak ve içinde buldukları kültürel, geleneksel ve dini kodları referans alarak farklılığı bulunan diğer kişi ve grupları damgaladıkları görülmektedir. Elde edilen bulgular, damganın muhatapları arasında dahi varlık gösterme nedenini; katılımcıların içinde buldukları toplumsal yapıdan ve geleneklerden etkilenmesine, sahip oldukları sosyal kimliklere, sosyal kabullere, önyargılara, farkındalık düzeyine ve empati duygusunun geliştirilememesine bağlamaktadır. Katılımcılar kendilerini ortopedik ve görme engelli bir birey olmanın dışında *erkek olmak, Türk olmak, Sünni olmak, heteroseksüel olmak, Müslüman olmak* gibi sosyal kimlikler altında değerlendirmektedir. Bu durum, katılımcıların diğer farklılıklar konusundaki görüşlerini etkileyip şekillendirdiğini, benlik saygılarını koruduğunu ve yükselttiğini göstermektedir. Diğer taraftan hâkim siyasal güçle uyumlu hareket etme çabasının da damganın muhatapları arasında görünmesi üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılardan elde edilen bilgi ve gözlemler neticesinde katılımcıların farkındalık düzeylerinin içinde yaşadıkları toplumla paralel olduğu ve benzeştiği söylenebilir. Farklılıklardan bazıları *acıması, merhamet edilesi* ve *yardım edilesi* olarak görülürken bazıları *nefret edilesi, utanılası, yok edilesi* ve *korkulası* olarak damgalanmaktadır.

Araştırma sonucunda farklılıkların görünürlüğü ve görünmezliği ile damgalama arasındaki ilişkinin ise önemli bir anlam taşıdığı ortaya çıkmıştır. Araştırmada bu ayrımın önemli olduğu görülmekle birlikte bu duruma ek olarak görünmeyen farklılıkların fark edilmesi ve ortaya çıkması durumunda görünen farklılıktan daha etkili olduğu ve bu farklılığa sahip kişi ve grupların daha acımasızca örselendiği ve dışlandığı görülmüştür. Engellilik ve yaşlılık gibi görünen farklılıklara yönelik *acıma, merhamet* ve *yardım* duyguları öne çıkarken, cinsel yönelim, inanç ve etnik köken gibi görünmeyen farklılıklara yönelik *utanma, nefret, dışlama* ve *ayrımcılık* duygular öne çıkmaktadır. Ayrıca katılımcıların utanılan, nefret edilen ve dışlanan görünmez bir farklılığa sahip olmaksızın merhamet edilesi ve yardım edilesi görünür bir farklılığa sahip olmayı istedikleri anlaşılmaktadır.

Genel olarak elde edilen sonuçlar ve buna bağlı çözüm önerileri sosyal hizmet bakış açısıyla mikro, mezo ve makro boyutlarda ifade edilebilir. Bu kapsamda öncelikle tüm bireylerin toplumda var olan farklılıkları kültürel birer zenginlik olarak kabul etmesi önemlidir. Farklı kimliklerin birbirini dışlamasına ve öteki kimliklerle birlikte yaşamının reddedilmesine son verilmesi gerekmektedir. Bunun ise, bireyin kendi kimliğini kanıtlama adına öteki kimlikleri baskı altına alma eğilimini terk

etmesine bağılı olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Bireylerin kendi benzersizliğinin en iyi şekilde gelişebilmesini sağlayan toplumdaki diğer farklılıkları muhafaza etmesi önemlidir. Farklılıkların, insanın doğasında var olan bir durum olarak kabul edilmesi ve yadırganmaması gerekmektedir. Katılımcıların görüşleri, insanların grup özelliklerinden yola çıkarak değerlendirmeye tabi tutulmamasının önemini ortaya koymaktadır. Her bireyin farklı zayıflıkları ve farklı güçleri bulunmaktadır. Bu nedenle alışılan ve bilinen hayatlar ya da yaşam koşulları dışındakiler bireyleri korkutmamalı ve o hayatlara karşı bir savunma içgüdüğü geliştirmemelidir. Toplumdaki bireylerin insan hakları ve farklılıkların anlaşılması konusunda duyarlılık ve toplumsal sorumluluklarına dair farkındalık geliştirmesi bu anlamda önemlidir. Görüşmeden elde edilen cevaplar, toplumdaki farklılığı olan kişilerin '*normalliğin*' birer düşmanı olarak görüldüğü ve toplumdaki '*biz*' baskısı altında tutulduğunu göstermektedir. Toplumsal farkındalığın artırılması ve demokrasinin içselleştirilmesi bu durumun aşılması noktasında önem kazanmaktadır. Hangi farklılığa sahip olursa olsun birey öncelikle insan olarak kabul edilmeli ve insan haklarının tamamından yararlanmasına önem gösterilmelidir. Eşitlik konusunda ısrarcı olunmalı, fakat aynı zaman da bireyi birey yapan farklılıklar da tanınmalıdır. Eşit olmak değişmekle, dönüşmekle olmamalı var olanla eşit muamele gösterilmelidir. Kimliklerini tanıyan, farklılıklarını kabul eden, dışlayıcı olmayan kapsayıcı ve uzlaştırıcı bir vatandaşlık istenmesi bu anlamda önemli görülebilir.

Toplumun farkındalık düzeyinin önemli bir belirleyici olduğu araştırma sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda toplumun farklılıkları kabul etme hassasiyeti içerisinde olmasının önemli olduğu ifade edilebilir. Farklılık sadece felsefi ve değerler sistemi olarak kabul edilmemesi aynı zamanda gelişmekte olan kültür yapısı içinde bazı grupların kimliklerinin ve özelliklerinin korunması ve desteklenmesine yönelik bir bakış açısı olarak da tanınması toplumun bu hassasiyeti kazanmasında önemlidir.

Sonuç olarak toplumda var olan çeşitliliğin ve gelişmekte olan nüfus gruplarının farklılığının korunmasının önemi her geçen gün arttığı görülmektedir. Bu koruma sağlanırken ayrımcılık yaratmamak var olan ayrımcılığında önene geçmek önemlidir. Toplumda farklılığı bulunan bireylerin güçsüz yanları değil güçlü yanları ön plana çıkarılıp vurgulanmalıdır. Farklılık, modern anlamda toplum olmanın bir gereği olarak görülmelidir. Bu önerilerin politika olarak geliştirilmesi için devletlerin ve politika yapıcılarının, farklılıklar konusunda kişileri ve grupları desteklemesi ve koruması gerekmektedir. Ayrıca farklılıkların korunması ve savunuculuğunun yapılması konusunda özellikle sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesi ve desteklenmesi önemlidir.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Çalışma daha önce yayınlanmamıştır ve yayınlanmak üzere hâlihazırda başka bir yayın organına gönderilmemiştir. Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır. Makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Fırat Üniversitesi Girişimsel Olmayan Etik Kurul Başkanlığı'ndan 16.02.2016 tarih ve 2016-04/03 sayı ve karar ile izin alınmıştır.

Araştırmacının Katkı Oranı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çatışma Beyanı

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçay, H. & Aslan, Ş. E. (2012). Çokkültürlü Ortamda Irkçılık ve Farklılıklarla Yaşama, Genç Akademisyenlerin Perspektifinden Birlikte Yaşama, ss:357, Da yayıncılık, İstanbul.
- Atasü, Topçuoğlu, R. (2014). 1900-2000 yılları arasında Avusturalya'da engellilere yönelik sosyal politika ve sosyal hizmetler; Medikal modelden sosyal modele geçiş. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25, (2): 127-144.
- Başar, K. (2014). Farklı yönleri ile cinsel kimlik: bedensel cinsiyet, cinsiyet kimliği, cinsel rolü ve cinsel yönelim. *Toplum ve Hekim*, 29, (4): 245.
- Bauman, Z. (2010). Sosyolojik Düşünmek, Çeviri: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı yayınları.
- Becker, H. S. (2013). Hariciler (Outsiders) : Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması, çeviren: Şerife Geniş- Levent Ünsaldı, 2. Baskı, Heretik Yayıncılık.
- Bos, A. E. R. & Pryor, J. B., Reeder, G. D., Stutterheim, S. E. (2013). Stigma: advances in theory and research, *Basic and Applied Social Psychology*, 35:1-9.
- Buz, S. (2015). Yaşlı bireylere yönelik yaş ayrımcılığı, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, (53): 268-278.
- Corrigan, W. R. & Druss, G. B., Perlick, D. A. (2014). The Impact of Mental Illness Stigma on Seeking and Participating in Mental Health Care, *Psychological Science in the Public Interest*, 15 (2): 37-70.
- Çabuk, D. & Tıp, C. S. (2010). Homofobi. İçinde: Erol E, Öztop N, editörler. Anti-Homofobi Kitabı/2 Uluslararası Homofobi Karşıtı Buluşma Kaos GL. Ankara: Ayrıntı Basımevi, 85-89.
- Goffman, E. (2014). Damga; Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar, Çeviri: Ş. Geniş-L. Ünsaldı- S.N. Ağırnaslı, Heretik Yayıncılık, 2. Baskı.
- Gökengin, D., Çalık, Ş., & Öktem, P. (2017). Türkiye'de HIV'le ilgili damgalama ve ayrımcılığın analizi: HIV'le yaşayan kişiler için damgalanma göstergesi sonuçları. *Klinik Dergisi*, 30 (1), 15-21.
- Göregenli, M. (2013). Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar, Derleyenler: Kenan Çakır Müge Ayan Ceyhan. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hogg, M.A. & Vaughan, G.M. (2011). Sosyal Psikoloji, çeviren: İbrahim Yıldız ve Aydın Gelmez, Ütopya Yayınları, Ankara.
- Irvine, J. M. (2015). The other sex work: stigma in sexuality research, social currents, 2 (2): 116-125, *The Southern Sociological Society*.
- Kaya, N. (2015). Türk eğitim sisteminde renk, etnik köken, dil, din ve inanç temelli ayrımcılık, Tarih Vakfı; Uluslararası Azınlık Hakları Grubu, İstanbul. *Kitabı/2*, Uluslararası Homofobi Karşıtı

- Buluşma, Kaos GL, Ankara.
- Küçükkaraca, N. (2002). Sosyal Hizmet Eğitiminde "Farklılık". Sosyal Eğitimde Yeniden Yapılanma I, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, no:12, s:89-94.
- Macionis, J. J. (2013). Sosyolojiye Bakış, *Sosyoloji*, çeviri: Hüsamettin İnanç, Yusuf Şahin, Bölüm 4: 1-27 Nobel Yayınları.
- Newman, D.M. (2013). Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek, çeviren: Ali Arslan, 3.basım, Nobel yayınları.
- Oral, M. & Tuncay, T. (2012). Ruh sağlığı alanında sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumlulukları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23, (2): 93-114.
- Overton, S. L. & Medina, S. L. (2008). The stigma of mental illness. *Journal of Counselling and Development*, 86: 143-151.
- Paul, S. & Nadkarni, V. V. (2017). A qualitative study on family acceptance, stigma and discrimination of persons with schizophrenia in an Indian metropolis, *International Social Work* 2017, 60(1) 84– 99.
- Pescosolido, B. A. (2013). The public stigma of mental illness: What do we think; what do we know; what can we prove? *Journal of Health and Social Behaviour*, 54 (1), 1-21.
- Slattery, M. (2007). Damga, Sosyolojide Temel Fikirler, Çeviri: Şebnem Özkan, Sentez Yayıncılık.
- Stuenkel, D. L. & Wong V. K. (2013). Stigma, Chronic Illness; Impact and Intervention, Chapter 3, by Jones & Bartlett Learning.
- Yapıcı, A. (2009). İçimizdeki öteki; kimlik ve önyargı kıskacında Sünni-Alevi ilişkileri, *Dem Dergisi*, 6:52-59.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları
- Yüksel, İ. (2005). İşsizlik olgusunun psikolojik boyutu: Görgül bir araştırma, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60 (3): 255-274.